

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента, доцента кафедри дошкільної освіти

Уманського національного університету

Дуки Тетяни Миколаївни

на дисертаційну роботу

Ломаки Ольги Сергіївни

на тему «Формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження «Формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі» зумовлена сучасними глобальними та національними викликами у сфері збереження довкілля, необхідністю реалізації принципів сталого розвитку та пріоритетами реформування освіти в Україні.

В умовах загострення екологічних проблем – нераціонального використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, зміна клімату, а також з огляду на екологічні наслідки воєнних дій на території України – особливої уваги набуває формування екологічно свідомої особистості саме з дитинства.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування ціннісних орієнтацій, відповідального ставлення до природи та засвоєння моделей екологічно доцільної поведінки.

Відповідно до положень Закону України «Про освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та Державного стандарту початкової освіти, екологічна компетентність визначається як одна з ключових складових формування всебічно розвиненої особистості, здатної діяти відповідально щодо довкілля та суспільства. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних умов, методів і форм роботи, що забезпечують результативне формування екологічної компетентності саме у молодшому шкільному віці.

Особливого значення набуває позакласна виховна робота, яка створює широкі можливості для практико-орієнтованої діяльності, емоційного залучення, організації екологічних проєктів, дослідницької діяльності, природоохоронних акцій, що сприяють інтеграції знань, цінностей і поведінкових моделей. Саме в позакласному середовищі забезпечується варіативність форм роботи, індивідуалізація підходів та формування стійкої мотивації до екологічно відповідальної поведінки.

Попри наявність наукових праць, присвячених екологічному вихованню школярів, проблема системного формування екологічної компетентності молодших школярів у контексті сучасних освітніх реформ та компетентнісного підходу потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного впровадження.

Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена суспільною потребою у вихованні екологічно відповідального покоління, стратегічними завданнями модернізації української освіти та необхідністю наукового обґрунтування ефективних механізмів формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі.

Результати дослідження мають теоретичне і практичне значення для вдосконалення змісту, форм і методів виховної роботи в початковій школі.

Значимість проведеного дослідження підтверджується зв'язком із науково-дослідними роботами, які виконано за участю дисертантки відповідно до основних напрямів та завдань наукової теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в Європейському освітньому середовищі» (державний реєстраційний номер 0116U000115). Тему затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 4 від 25.10.2022 р.).

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, що містяться в дисертації. Отримані результати дисертаційного

дослідження є якісними й обґрунтованими, відповідно до сучасних вимог, що висуваються до науково-дослідних робіт такого роду. Обґрунтованість наукових положень, рекомендацій та висновків сформульованих у дисертації, забезпечується коректною постановкою мети, завдань дослідження, підтверджується опрацьованим, з використанням сучасного методологічного інструментарію, обсягом аналітичної і статистичної інформації за темою дослідження.

Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною відповідно до представлених у роботі доказів, створених за допомогою загальнонаукових та статистичних принципів, методів та прийомів комплексних досліджень.

Теоретичний розділ роботи містить критичну оцінку позицій учених з досліджуваних питань, базується на власних міркуваннях і осмисленні категорій, що лежать в основі предмета і об'єкта дисертаційного дослідження. Подання матеріалу дисертації свідчить про вміння авторки опрацьовувати й узагальнювати інформацію.

Інформаційну базу роботи становлять 243 опрацьовані джерела, серед яких 16 – іноземною мовою.

Мета і завдання корелюють з висновками та положеннями наукової новизни і відображають особистий внесок авторки. Загалом аналіз дисертації О.С.Ломаки дозволяє стверджувати про достатній ступінь обґрунтованості та наукову достовірність отриманих результатів.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Вивчення змісту дисертаційної роботи, анотації дисертації та перегляд, опублікованих за темою дослідження наукових публікацій Ломаки О.С., дає підставу зробити висновок, що дослідження містить сукупність наукових положень, висновків і рекомендацій, які відзначаються елементами наукової новизни, і мають практичну цінність, а саме:

- здобувачкою проведено аналіз наукових праць з проблеми формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі. Встановлено, що більшість досліджень охоплюють окремі питання цього процесу, які умовно поділено на три групи:

- загальні питання екологічної освіти та виховання – процес екологічного виховання в початковій школі, формування природничо-наукових уявлень, психологічні аспекти взаємодії учнів із природою, сутність і характеристики екологічної компетентності;

- проблеми позакласної роботи – форми, методи та технології навчальної та позакласної діяльності, їх узгодженість, ефективність та вплив на вибір видів діяльності з учнями;

- роль учителя та сім'ї – діяльність вчителя та родини у формуванні екологічної компетентності та застосування позакласних засобів для її розвитку.

На основі аналізу наукової літератури схарактеризовано зміст основних понять: «екологічна компетентність молодшого школяра», «формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі», удосконалено змістове наповнення позакласної виховної роботи екологічним спрямуванням.

Дисертанткою вперше обґрунтовано педагогічні умови формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі; розроблено та апробовано модель формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі, та виокремлено та схарактеризовано блоки: методологічно-цільовий, змістово-процесуальний, критеріально-результативний.

Авторкою розроблено програму факультативу «Маленькі екологи», побудовану за концентричним принципом і спрямовану на поетапне формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. Структура програми охоплює вісім змістових

концентрів, які логічно розподілено відповідно до вікових особливостей учнів та забезпечено їх змістову й методичну наступність від 1 до 4 класу.

Наукова достовірність, обґрунтованість та новизна одержаних наукових результатів підтверджується їх апробацією на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, публікаціями праць за темою дисертації у фахових наукових виданнях, впровадженням наукових рекомендацій у практику.

Практичне значення отриманих результатів. Дисертаційна робота О.С.Ломаки є дослідженням, яке на високому науковому рівні продовжує дослідження актуальної проблематики. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі початкової освіти у позакласній виховній роботі екологічного спрямування, проведенні екскурсій, походів, екологічних стежин, організації роботи у екологічному музеї, екологічних зелених кімнатах, екологічному саду та ін.; у подальших дослідженнях з теорії та методики початкової освіти. Розроблений діагностичний інструментарій може бути рекомендований учителям початкової школи для оцінки рівня сформованості екологічних якостей молодших школярів.

Основні положення дисертації та отримані нові наукові результати рекомендується використовувати закладам вищої освіти в освітньому процесі під час підготовки бакалаврів спеціальності АЗ Початкова освіта, під час вивчення освітніх компонентів, зокрема: «Методика виховної роботи», «Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей», Виробнича практика (з виховної роботи в закладах освіти).

Теоретичне та практичне значення представленої дисертаційної роботи підтверджено довідками про впровадження в роботу Уманської гімназії №8 Уманської міської ради Черкаської області (довідка №102 від 26.12.2025 р.), комунального закладу «Новоархангельський ліцей «Лідер» Новоархангельської селищної ради Голованівського району Кіровоградської області, Софіївської сільської ради Бердянського району Запорізької області відділу освіти, культури, туризму, молоді та спорту комунального закладу

«Нельгівська гімназія» (довідка №7 від 14.11.2025 р.), Христинівської міської ради відділу освіти, культури молоді та спорту Христинівської міської ради Кузьминогребельського ліцею Христинівської міської ради Черкаської області (довідка №235 від 29.12.2025 р.), Дубівського навчально-виховного комплексу «Дошкільний початковий заклад-загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» Уманської районної ради Черкаської області (довідка №209 від 25.12.2025 р.).

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати дослідження опубліковані у 13 наукових працях, з яких: 5 статей відображають основні наукові результати, 6 – апробаційного характеру, 2 – додатково відображають результати дисертації.

Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використовуються лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи дисертантки, про що зазначено в переліку наукових праць.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Представлена дисертаційна робота є науковою працею, виконаною на належному теоретичному та практичному рівні. Вона має послідовну і виважену структурну побудову та є комплексним та завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи та ступінь висвітленої проблеми свідчать про різносторонню наукову компетентність її автора. Наукові результати, представлені в роботі, отримано авторкою особисто.

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи відповідає вимогам п. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 щодо кількості публікацій, відповідності опублікованих результатів, що містяться у дисертації, апробації її основних положень.

Авторка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет та аргументувала

використання обраних методів дослідження. Висновки, викладені в дисертаційній роботі, є достатньо аргументованими, носять важливий теоретичний та прикладний характер, свідчать про володіння автором методами наукового синтезу та розвинене абстрактне мислення.

Структура дисертації є обґрунтованою та логічною, представлена трьома розділами, висновками до кожного розділу, загальними висновками, списком використаних джерел та додатками, що відповідає вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Основний зміст роботи викладено на 237 сторінках. Робота містить 28 таблиць, 6 рисунків, 8 додатків на 114 сторінках, список використаних джерел включає 243 найменування.

Робота написана в науковому стилі, її зміст викладено в чіткій логічній послідовності.

Оцінка мови і стилю викладення матеріалу дисертації. Дисертацію викладено українською мовою. Стиль викладу матеріалу логічний та послідовний, висновки і пропозиції достатньо обґрунтовані. Наукове дослідження виконане з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Аналіз звіту про перевірку дисертації на запозичення засвідчив, що текст роботи є оригінальним, не містить текстових запозичень без посилання на автора та джерело.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Визнаючи, що виконане дослідження загалом заслуговує високої оцінки, вважаємо за необхідне зупинитися на деяких зауваженнях та дискусійних положеннях:

1. З метою посилення логіки викладу матеріалу доцільно було б у параграфі 1.1 спочатку здійснити аналіз нормативно-правової бази, що безпосередньо регламентує позакласну виховну роботу в початковій школі, а вже після цього перейти до висвітлення наукових напрацювань із означеної проблематики.

2. З метою забезпечення чіткості та логічності викладу матеріалу варто на початку параграфа 1.2 окреслити перелік дефініцій, що підлягають аналізу, після чого здійснити їх поетапний розгляд.

3. У практичній частині дослідження було б доцільно додати опис практичного досвіду, отриманого за результатами дисертації, з урахуванням основних засад і цілей сталого розвитку.

4. Оскільки у роботі використовуються аббревіатури, у відповідності до стандартів оформлення наукових праць рекомендується включити перелік умовних позначень для забезпечення зрозумілості та зручності сприйняття матеріалу.

5. Розглянути можливість перенесення аналізу наукових праць із параграфів 2.2 та 2.3 другого розділу до першого розділу, де здійснюється теоретичний огляд.

Разом з цим, наведені міркування не впливають на загальний позитивний висновок щодо виконаної роботи та не применшують наукової цінності рецензованого дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Ломаки Ольги Сергіївни на тему: «Формування екологічної компетентності молодших школярів у позакласній виховній роботі», подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії, є самостійним завершеним дослідженням, виконана на актуальну тему, характеризується високим теоретико-методичним рівнем та новизною одержаних наукових і практичних результатів. Наукові положення прикладні і методичні рекомендації всебічно обґрунтовані.

Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №340 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за №155/30023) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова

Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44, зі змінами, Постановою Кабінету Міністрів №341 від 21.03.2022 р.) і може бути подана до захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

доцент кафедри дошкільної освіти
Уманського національного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент

Тетяна ДУКА

